

Ключові слова: редуковані голосні, праслов'янська мова, старослов'янська мова, давньоруська мова, східнослов'янські мови.

Summary. *A famous Russian and Ukrainian linguist P. Lavrovskiy (1827 – 1886) together with M. Maxymovych and Y. Holovatskyi became one the first representatives of the comparative historic method in Ukraine.*

Lavrovskiy researched the history of phonetic phenomena of Eastern Slavonic languages fruitfully. He made a great contribution to the study of nature and origin of the reduced vowels ъ, ь in the Old Russian language. Although, this problem in the history of linguistics still remains unsolved.

It is known that the study of ъ, ь was started by A. Vostokov. He was the first to come to the conclusion that ъ, ь in old Cyrillic texts denoted definite sounds different from o, e in the Eastern Slavonic languages. Upon that Vostokov used the material of the Modern Slavonic languages that have different vowels instead old ъ, ь. Vostokov called ъ, ь «semivowels» and stressed their vocal nature. The term semivowels subsequently started to be used by N. Grech. G. Pavskiy regarded ъ, ь as «breathed sounds».

The first linguist who called ъ, ь properly vowels was Sreznevskiy. He admitted that they were short. The vowel ъ was used in «hard syllables» and ь – in «soft ones». Upon that in the history of Eastern Slavonic languages o, e appeared from ъ, ь, but not conversely. The last statement was very significant taking into account the fact that Maxymovych reconstructed the shift o, e > ъ, ь along with this he treated o, e as Common Slavonic archetypes, but ъ, ь – as specific innovation of the Old Slavonic language.

The ideas of Sreznevskiy about the nature of ъ and ь became an important breakthrough. It was necessary to represent these ideas in detail giving the critical evaluation of the works of the contemporaries. Lavrovskiy, the follower of Sreznevskiy, set himself this task.

As well as Vostokov and Sreznevskiy, Lavrovskiy regarded ъ, ь as Common Slavonic heritage in the Old Slavonic language. Lavrovskiy thought that Vostokov used improper term semivowels. He found it necessary to call ъ, ь vowel sounds. Lavrovsky proved that Pavskiy speaking about «breathed sounds» in fact defend the consonant nature of ъ and ь. However, the discrepancy of Pavskiy's treatment of ъ, ь doesn't end with it. Pavskiy further writes that ъ and ь in the most ancient Cyrillic texts were used for defining hardness and softness of the consonant sounds as well as for substitution of vowels that fall together. Lavrovskiy stressed that here the insensibility of meanings of the letters ъ, ь in the Old Russian and the Modern Russian languages can be traced. Lavrovsky paid a great attention to the origin of the sounds ъ, ь. Making reference to the works of F. Mikloshych, V. Kopitar, F. Buslayev, where the parallels from the Sanskrit, Latin, Gothic and Lithuanian languages are given, Lavrovskiy stated that Common Slavonic ъ originated from Proto-Indo-European short u, and Common Slavonic ь – from Proto-Indo-European short i. So Lavrovskiy gave the most overall for its time record of Old Russian ъ, ь from the point of their nature and origin.

Key words: reduced vowels, the Common Slavonic language, the Old Slavonic language, the Old Russian language, the Eastern Slavonic languages.

Отримано: 1 серпня 2017 р.

УДК 582(477)(038)

І. В. Гороф'янюк

ЗІЛЛЯ ОД 99 ХВОРОБ: СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ РОСЛИН, ПОХІДНИХ ВІД ЧИСЛІВНИКІВ

Людина, ословлюючи світ, закарбовує в назвах власний життєвий досвід, зберігаючи його в такий спосіб для нащадків. Інформативність номінації здавна цікавить мовознавців, та, безсумнівно, перевагу в цьому питанні мають дослідники діалектного слова, яке не обмежене будь-якими стандартами, приписами та нормами. Об'єктом нашої розвідки стали українські назви рослин – народні та наукові, адже мотиваційні ознаки, покладені в основу номінації рослин, виявляють специфіку матеріальної та духовної культури народу.

У монографії А. М. Шамоти «Назви рослин в українській мові» [9] представлено системний аналіз народних флорономенів, похідних від іменників, прикметників, дієслів, у площині семантичної мотивації назв. Натомість найповніший на сьогодні корпус українських наукових і народних назв рослин – словник Ю. Кобова [5] – містить також немало флороназв, похідних від

числівників (433 назви), які й сформували емпіричну базу нашого дослідження. Як зауважує С. М. Толстая, «число – одна з важливих категорій у міфопоетичному образі світу; результат рахунку, засіб упорядкування та моделювання Всесвіту, перетворення хаосу в космос; у народній культурі об'єкт символізації та оцінки» [8, 544]. Числівники як дериваційна база лексики різних тематичних груп, їхнє функціонування в текстах різних стилів та періодів розвитку мови є об'єктом перманентної уваги українських дослідників (див. праці Г. І. Гримашевич, В. В. Денисюка, Ю. А. Карпенка, Т. Б. Лукинової, Т. М. Тищенко та ін.). З огляду на це, на наше глибоке переконання, українські народні назви рослин, словотвірно пов'язані з числівниками, також заслуговують на окреме спеціальне дослідження. Отож метою нашої розвідки є аналіз семантичної мотивації українських назв рослин, похідних від числівників, зумовленої специфікою формування та функціонування цієї давньої та багатой тематичної групи лексики.

Базою похідних назв рослин, пов'язаних із числівниками, виступають назви всіх чисел від 1 до 9, а також 40, 100, 1000.

Флороназви, пов'язані з числівником *один*, утворюються за двома семантичними моделями мотивації: характерні ознаки будови рослини та особливості вегетації рослини.

Наявність у будові рослини якоїсь однієї її частини зумовила постання таких однослівних назв, як: *одинарник* – *Trientalis* (Квіти на довгих квітконіжках, зазвичай поодинокі – І. Г.) та композитів: *однобічник* – *Goodyera*, *однозубка* – *Ajuga genevensis*, *однозірки* – *Scabiosa ochroleuca*, *одноквітка* – *Moneses*, *однолуска* – *Hainardia*, *одностеблиця* – *Agrostis capillaris*, *одноягідник* – *Paris quadrifolia* [5, 655]. Фіксуємо широкий корпус описових флороназв, побудованих за моделлю словосполучення «іменник + прикметник», де провідну роль у мотивації назви відіграє складний прикметник із числівниковою основою: *всезелен одноцвітний* – *Moneses uniflora* [5, 495], *глід одноматочковий / одностовпчиковий* – *Crataegus monogyna* [5, 505], *перстенець одношийний* – *Cuscuta monogyna* [5, 675], *підківка одностручкова* – *Hippocrepis unisiliquosa* [5, 679], *просинець одноквітковий / одноцвітний* – *Hypochaeris uniflora* [5, 690], *пшениця однозерниста* – *Triticum monococcum* [5, 699].

Залежний компонент у складених флороназвах *висипка однолітна*, *Roa annua* [5, 484], *камфорник однорічний* – *Samphorosma annua* [5, 565] вказує на те, що вегетаційний період рослини займає один рік.

Зафіксовані назви рослин, пов'язані з числівником *два*, засвідчують вищезазначені семантичні моделі мотивації, а також особливості забарвлення квітки рослини. Найактивнішою виявилася модель мотивації за характерними ознаками будови рослини. Її представляють як однослівні назви – *двійник*, *двійняк*, *двоєк* – *Hordeum distichon*, *двовидка* – *Dimorphotheca*, *двоєлисник* – *Petasites hybridus*, *двулистник / двоєлист* – *Listera ovata*, *двозуб* – *Bidens*, *двозубка* – *Cleistogenes*, *двоколосник* – *Paspalum*, *двонасінник* – *Hornungia*, *дворіжниця* – *Proboscidea*, *дворучки / дворучки Пресвятої* – *Dactylorhiza maculate*, *дворядник* – *Diploxaxis* [5, 520] – так і описові: *болотяний кипарис дворядний* – *Taxodium distichum* [5, 464], *валеріана дводомна* – *Valeriana dioica* [5, 475], *кропива дводомна* – *Urtica dioica* [5, 594], *любка дволиста* – *Platanthera bifolia* [5, 617], *вика двоїстоїплода* – *Vicia amphicarpa* [5, 482], *глід двокісточковий* – *Crataegus leiomonogyna*, *глід двостовпчиковий* – *Crataegus laevigata* [5, 505], *голомша дворядна* – *Hordeum distichon* [5, 508], *горянка дворядна* – *Oreochloa disticha* [5, 513], *переступень двопенний* – *Bryonia dioica* [5, 673], *пшениця двозерна / двозерниста* – *Triticum dicoccum* [5, 699], *двоєчок лучистий* – *Hordeum distichon* [5, 520], *жабрій двонадрізний* – *Galeopsis bifida* [5, 537].

Особливості вегетації рослини є мотиваційною базою для похідних назв *люличник двулїтний* – *Oenothera biennis* [5, 617], *вика дворічна* – *Vicia biensis* [5, 482], *водянка двостатева* – *Empetrum hermaphroditum* [5, 490].

Залежний компонент в описовій назві вказує на особливості забарвлення квітки рослини у флорономенах *верба двоколірна* – *Salix bicolor* [5, 477] та *жовтозілля двоколірне* – *Senecio bicolor* [5, 544].

За принципом антропоцентризму в народній номінації явищ неживої природи відбулося втягнення номена *двійнята* в ідеосферу рослинного світу, а тому в українських говірках послідовно фіксуємо лексеми *дв'їн'ата*, *двоїн'ата*, *двоїн'атка*, *двоїн'ашка* на позначення двох зрощених колосків на одному стеблі, у центральнопоодільських говірках засвідчено ще такі назви, як: *двоїний*, *двоїл'їшний колосок*, *два колоски*, *два колоски ї куп'ї*, *два колоски їм'ес'т'ї*, *пара*, *парочка*, *два колоски ї пар'ї* [3, с. 59]. Народноетимологічне осмислення цих назв призвело до виникнення прикмети: *знайшла два колоски ї жит'ї ї пар'ї / значить їїчина буде у пар'ї* (с. Поташня Бершадського р-ну Вінницької обл.).

Широко відомі в українських говорах також відповідні назви двох огірків, що зрослися разом, напр., поодільські діалектні назви *двоїн'ата*, *двоїн'атка*, *двоїн'ашки*, *два ї куп'ї*, *два гуйїрки ї куп'ї* [3, 35].

Флороназви, пов'язані з числівником *три*, мотивовані найчастіше характерними ознаками будови рослини, як-от: *три* кольки, *тригольник*, *триножник*, *трійчатка* [5, 755], *троїца* [3, 185] – *Xanthium spinosum*, *тигузи* – *Empetrum nigrum*, *тридільник* – *Juncus trifidus*, *тризілля* / *троєзілля* / *тройзілля* / *тройняг* / *трозіль* / *трійка* – *Trifolium pretense*, *тризуб* / *тризубець* – *Triglochin*, *тризубка* – *Sieglingia*, *трилис(твіник)* – *Menyanthes trifoliata*, *тройзілля* / *тройцвіт* – *Viola tricolor*, *тройник* – *Menyanthes trifoliata*, *трійця* / *тройця* – *Veronica prostrata*, *тройнячок* – *Trifolium repens*, *тройчак* – *Lythrum salicaria*, *троїця* – *Geranium divaricatum* [5, 755]. Флорономен *трилистник* зафіксовано на позначення 11 рослин [5, 755], що засвідчує продуктивність цієї моделі семантичної мотивації.

Числівник *три* є елементом залежного компоненту в численних описових назвах рослин: *амброзія тридільна* / *трироздільна* – *Ambrosia trifida* [5, 446], *блават тринервний* – *Centaurea trinervia* [5, 460], *буряк трипріймочковий* – *Beta trigyna* [5, 474], *валер'яна трикрила* – *Valeriana tripteris* [5, 475], *волошка трижилкова* – *Centaurea trinervia* [5, 493], *гвоздики трипучкові* – *Dianthus trifasciculatus* [5, 500], *горішина-трилистник* – *Trifolium alpestre* [5, 509], *дівунка триплаточна* / *трирожна* – *Galium trifidum* [5, 528], *жеруха трилиста* – *Cardamine trifolia* [5, 539], *зозулинець тризубий* – *Orchis tridentate* [5, 557], *клен трилопастний* / *прилопастевий* – *Acer monspessulanum* [5, 575], *колючка трійчата* – *Xanthium spinosum* [5, 580], *коральківець тричінадрізаний* – *Corallorhiza trifida* [5, 585], *півонія трійчаста* – *Paeonia daurica* [5, 679], *ряска триборозна* / *триборозенчаста* / *триборозниста* – *Lemna trisulca* [5, 716], *верба затрійка* / *тричичинкова* – *Salix triandra* [5, 478], *тройчисте зілля* – *Lotus corniculatus* [5, 756].

У флорономенах *троєцвітник* – *Geranium divaricatum* [5, 755], *фіялка трибарвка* / *трибарвіста* / *трибарвна* / *триколірна* – *Viola tricolor* [5, 762], *ф'ялка тр'охкол'орова*, *ф'йялка трохц'ветна*, *ф'ялка трохкол'ірна*, *ф'йялка трикол'ірна*, *ф'ялка трикол'ірна* – *Viola tricolor* L. [3, 153], *берізка трибарва* – *Iromoea tricolor* [5, 457], *братки трибарві*, *Viola tricolor* [5, 466] числівник *три* допомагає вербалізувати особливості забарвлення квітки рослини.

Залежний компонент у складених флороназвах *лаватера тримісячна* [5, 602], *собача рожа тримісячна* [5, 734] – *Lavatera trimestris* вказує на особливості вегетації рослини.

Нова модель семантичної мотивації назв рослин – розмір рослини чи її частини – задіяна в описових назвах *ломінь триперстий* – *Saxifraga tridactylites* [5, 613], *оводник тридюймовий* – *Aegilops triuncialis* [5, 654].

Затемнену мотивацію назв рослин, пов'язаних із числівником *три*, мають назви *трилистник* – *Solanum dulcamara*, *три брати* – *Odonites lutea*, *Trifolium medium*, *Viola tricolor* [5, 755].

Флорономени *трипутень*, *трипутник* – *Plantago major* [5, 755] хоча й мають частину, співзвучну з числівником *три*, проте ми підтримуємо припущення В. Т. Коломієць та А. М. Шамоти, що ці семантично паралельні назви до *подорожник* виникли з *трипутень* у результаті дисиміляції приголосних та наближення першої частини слова до *три-*, яке часто виступає компонентом складних назв рослин [6, 23].

Числівник *чотири* фіксуємо лише як елемент складної назви, яка вказує на особливості будови рослини: наявність чотирьох насінин – *вика чотиризерна* / *чотиринасінна* – *Vicia tetrasperma* [5, 483], *ячмінь четверняк* – *Hordeum vulgare subsp.* [5, 799]; чотирьох листків – *воронець чотирилист(н)ий* – *Paris quadrifolia* [5, 494]; чотиригранного стебла – *голомша чотиригранна* – *Hordeum vulgare* [5, 508], *діробій четвертастий* – *Hypericum maculate* [5, 529]; чотирироздільної чашечки та віночка – *шишкар чотиридільний* – *Phyteuma tetramerum* [5, 787]. Мотивація назви айстри садової, *Callistephus chinensis чотиригорішники* [3, 187] затемнена.

Особливості будови рослини репрезентовані числівником *п'ять* в описових флороназвах *верба п'ятерка*, *верба п'ятичичинкова* – *Salix pentadra* [5, 478], *глід п'ятиматочковий* – *Crataegus pentagyna* [5, 505], *дзеркальниця п'ятикутна* – *Legousia pentagonia* [5, 700], *ситняг п'ятиквітковий* – *Eleocharis quinqueflora* [5, 726]. Зазначена модель мотивації активна в композиціях *п'ятипал*, *п'ятиперстник*, *п'ятиперстен'* на позначення перстача випрямленого, *Potentilla erecta* L. [3, 156], адже прикореневі листки рослини 5-пальчасті. Очевидно, назви перстача білого, *Potentilla alba п'ятирик*, *п'ятірник* [5, 700] доцільно розглядати під кутом зору цієї ж семантичної моделі мотивації.

Наявність у будові рослини п'яти якихось частин – мотиваційна ознака назв *п'ятижилський*, *п'ятирушник* – *Potentilla alba*, *п'ятикутниця* – *Malva sylvestris*, *п'ятилист* – *Pentaphylloides*, *п'ятилистка* – *Potentilla reptans*, *п'ятилистник* – *Potentilla alba*, *Potentilla argentea*, *Potentilla reptans*, *п'ятилисток* – *Alchemilla vulgaris*, *п'ятипалечна трава* – *Dactylorhiza maculate*, *п'ятипал(ечник)* – *Potentilla alba*, *п'ятипалочник* – *Peucedanum cervaria*, *п'ятипалошник* – *Gentiana cruciate*, *п'ятипальник* – *Potentilla alba*, *Potentilla recta*, *п'ятипальчики* – *Potentilla alba*, *п'ятипал* – *Potentilla argentea*, *Trifolium montanum*, *п'ять пальців* – *Geranium collinum*, *Potentilla alba*, *п'ять-трава* – *Chenopodium vulvaria* [5, 700].

Засвідчено й мотивацію назви рослини за її лікарськими властивостями – *п'ятосильник* – *Inula helenium* L. [3, 179].

Семантична модель мотивації назв рослин за їхніми особливостями будови найактивніша і у флороназвах, пов'язаних із числівником *шість*: *гадючник шестипелюстковий* – *Filipendula vulgaris* [5, 497], *очиток шестирядний* / *шістьорядний* – *Sedum sexangulare* [5, 665], *ячмінь шістерняк* – *Hordeum vulgare* subsp. [5, 799].

Зафіксовані назви рослин, пов'язані з числівником *сім*, мотивовані характерними ознаками будови рослини (*перстач семилистий* – *Potentilla hertaphylla*, *семивихрик* – *Eupatorium cannabinum*, *семижильник* – *Plantago major*, *Astragalus glycyphyllos*, *семиколінка* – *Potamogeton lucens*, *семилисник* – *Allium ursium* [5, 722]), особливостями вегетації рослини (*цибуля семилітка* – *Allium fistulosum* [5, 770]). Також засвідчено назву *семисильник*, уживану для 4 рослин [5, 722], яка опосередковано вказує на лікарські властивості рослини. Натомість флорономен *семибратський лист* – *Erigeron acer* [5, 722] має затемнену мотивацію.

Найменше назв рослин, пов'язаних із числівником *вісім* – *дриада восьмипелюсткова*, *Dryas octopetala*, *підмаренник восьмилістковий* – *Galium octonarium* [5, 679], мотивовані ознаками будови рослини.

Найактивнішим у номінації рослин виявився числівник *дев'ять*. Закономірно цей числівник опосередковано реалізує модель мотивації флороназв за лікарськими властивостями рослин, адже саме число 9 часто фігурує в магічних лікувальних ритуалах українців: настанови пити дощову воду з листя чортополоху протягом 9 днів від переляку [2, 96], використовувати суміш із 9 сортів дерев чоловічого чи жіночого роду у практиці дитячого купання [2, 64], водити 9 сухими трісочками по хворому місцю і промовляти замовляння [4, 292], рекомендація скупати 9 разів кволу дитину у відварі *дев'ясила* – вовчуга [1, 277] тощо. Т. Б. Лукінова, досліджуючи тексти замовлянь східних слов'ян, називає «унікальним за кількістю повторень числової назви є замовляння саме з числівником «дев'ять» і пояснює це тим, що число «дев'ять» – потроєна, отже й посилена у своїй магічній дії трійка [7, 314].

Отож віра людини в те, що рослина допомагає від дев'яти недуг закарбувалася в назвах *маїе* *деїят* сил, *трава в'ід деїїати фороб* [3, 179], *сила дев'ята*, *дев'ятьсил*, *дев'ясила* [5, 230] – назви оману високого, *Inula helenium*, а подвоєна дев'ятка засвідчена в описовій флороназві *зілля од дев'яноста дев'яти хвороб* – звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* [5, 553].

Флороназва *дев'ятосильник* засвідчена для позначення 9 рослин [5, 521] і має розгалужений ряд фонетичних варіантів: *дев'ятисильник*, *дев'ятосельник*, *дев'ятосіник* – *Carlina acaulis*, *деветісильник* – *Inula helenium*, *дев'єтосильник* – *Carlina acaulis*, *дев'ядосилник* – *Carlina acaulis* [5, 520].

Для номінації 5 рослин використовують назву *дев'ятисил* із варіантами *дев'ятосил*, *дев'ятосіль* – *Ononis arvensis*, *дев'ятосин*, *дев'ятосинь*, *дев'ятотисина* – *Carlina acaulis* [5, 521].

Назва *дев'ясил* відома для 5 рослин [5, 520], на позначення яких уживають такі фонетичні варіанти: *девесил* – *Inula helenium*, *Betonica officinalis*, *девесиль* – *Clematis recta*, *дев'ясин* – *Carlina acaulis*, *дев'ясинь* – *Ononis arvensis*, *дев'ясень* – *Inula helenium*, *Achillea millerolium*, *дев'ясінь* – *Calluna vulgaris*, *Carlina acaulis*, *дев'ятизел*, *дев'єцел*, *девицар*, *дев'яцер*, *дев'яцил*, *дев'ячов*, *дев'ятел* – *Carlina acaulis* [5, 520–521].

Такий широкий корпус фонетичних і словотвірних варіантів флорономенів уможливорює встановити мотивацію і на перший погляд немотивованої назви *дев'ять-осінник* – *Carlina acaulis* [5, 521]: *дев'ятосил* – *дев'ятосин* – *дев'ятосинник* – *дев'ять-осінник*. Або ж флороназву *дев'ятосик* розглядаємо як варіант лексеми *дев'ятосіль* з огляду на те, що обидві назви вживають для позначення вовчуга польового, *Ononis arvensis* [5, 521].

Зрідка спостерігаємо, як друга основа композита редукує, проте вважати таку назву мотивованою нам дозволяє її аналіз у контексті номінативного ряду рослини, напр., *дев'ятник* = *дев'ятисил*, *дев'ятисильник*, *дев'ятосельник* – *дев'ятисил* звичайний, *Carlina vulgaris* [5, 107] або ж *дев'ятина* = *дев'ясил*, *дев'ятисил* – оман високий, *Inula helenium* [5, 230]. Натомість немотивованими залишаються назви *дев'ятинник* – перстач гусячий, *Potentilla anserina*, *дев'ятерник* – лілія лісова, *Lilium martagon* [5, 520], а також описові флороназви *дев'ять братів* – *Melampyrum nemorosum* та *дев'ять косарів* – *Tanacetum corymbosum* [5, 521].

Спорадично фіксуємо постання флороназв із основою *дев'ять* на ґрунті особливостей будови рослини – *дев'ятижильник* – *Astragalus glycyphyllos*, *Polygonatum odoratum* та особливостей росту – *дев'ятилітник* – *Astragalus glycyphyllos* [5, 520].

Числівник *десять* представлений у єдиній флороназві *десятисильник* – *Tanacetum vulgare* [5, 523], яка сигналізує про номінацію за лікарськими властивостями рослини.

Числівник *сорок* у складі флорономенів опосередковано вказує на наявність у будові рослини великої кількості якоїсь однієї її частини: *сорокалисник* – *Actaea spicata*, *сорокозуб* – *Dryopteris*

filix-mas [5, 738], *сорокозубка* – сорт цибулі городньої, *Allium sera* [3, 51], *сорок три колінця* – *Coronilla varia* [5, 738]. Залежний компонент в описових назвах *сороканий* також вербалізує цю ознаку в назвах *горошок сороканий* – *Lathyrus venetus* [5, 512], *зябрий сороканий* – *Galeopsis speciose* [5, с. 560], *тоя сороката* – *Aconitum variegatum* [5, 754].

Особливості вегетації рослини виражені числівником *сорок* у назвах раннього сорту картоплі, *Solanum tuberosum* – *сорокаденка*, *сороківка* [5, 738].

Лікарські властивості рослини окреслені числівником у флороназві *сороканедужник* – *Saponaria officinalis* [5, 738]. Припускаємо, що ця ж мотиваційна ознака опосередковано простежується в назві родолика лікарського, *Sanguisorba officinalis* *сорок-книжник* [5, 738].

Числівники *сто* і *тисяча*, як і *сорок*, не вказують на реальну кількість, а вербалізують велику кількість якихось елементів у будові рослини, про що свідчить також функціонування похідних від цих числівників в одному номінативному ряді. Так, на позначення дерев'яного, *Achillea millefolium* уживають такі назви: *тисячелисник*, *тисячолисник*, *тисячолистик* [5, 751], *тис'ачоліствен'ік*, *тис'ачу лис'той*, *столисник* [3, 165]. Припускаємо, що трансформація цих назв призвела до постання назв цієї ж рослини *тисячолітник* та *тисяченець* [5, 751]. Номен *тисячник* – *Adonis vernalis*, *Centaureum erythraea* [5, 751] має затемнену мотивацію. Особливості будови рослини репрезентовані числівником *тисяча* в назві *тисячоголов(ник)* – *Vaccaria hispanica* [5, 751].

Цінність рослини для людини знайшла мовне втілення у флороназві *золототисячник*, яку зафіксовано на позначення 12 рослин [5, 558]. Флорономен *болототисячник* – *Gratiola officinalis* [5, 463] має напівпрозору мотивацію, адже рослина росте на болотах, берегах річок, натомість числівник у структурі композита мотивувати складно. Припускаємо, у цьому випадку маємо структурну мотивацію, яка виявляється у структурній співвідносності зі словом *золототисячник*, яке, до речі, вживається на позначення цієї ж рослини – аврану лікарського, *Gratiola officinalis* [5, 206–207].

Отже, як засвідчило дослідження, переважна більшість українських назв рослин, пов'язаних із числівниками, семантично прозора. Мотиваційні ознаки флороназв виразно простежуються в описових назвах та композитах при комплексному аналізі двох і більше словотвірних основ. Натомість видається можливим встановити мотивацію назв однослівних із числівниковою основою, як-то *дев'ятник*, якщо розглядати назву в контексті номінативного ряду рослини, враховуючи так звані проміжні ланки, у нашому випадку – *дев'ятисил*, *дев'ятисильник*, *дев'ятосельник*. Найбільш значимим у флорономінації виявилися числа від 1 до 10, а також 40, 1000. У своїх словотвірних функціях найактивнішим є число *дев'ять* (61 назва). Аналіз семантичної мотивації назв рослин, пов'язаних із числівниками, дозволив виділити такі мотиваційні ознаки, які в різних випадках стали підставою для найменування рослин: характерні ознаки будови рослини, розмір рослини чи її частини, особливості вегетації, особливості забарвлення квітки рослини, лікарські властивості рослини. Спостережено, що числівники *сорок*, *сто* і *тисяча*, на відміну від інших числівників, не вказують на реальну кількість, а вербалізують велику кількість якихось елементів у будові рослини.

Список використаних джерел

1. Болтарович З. Українська народна медицина: Історія і практика / З. Болтарович. – К. : Абрис, 1994. – 320 с.
2. Вархол Н. Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини / Надія Вархол. – Пряшів ; Едмонтон : «ЕХСО s.r.o.», 2002. – 150 с.
3. Гороф'яннюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: матеріали до Лексичного атласу української мови / І. В. Гороф'яннюк; [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – Вінниця : ПП І. Б. Балюк, 2012. – 304 с.
4. Ігнатенко І. Народна медицина і магія українців / Ірина Ігнатенко. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 320 с.
5. Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. – К. : Наук. думка, 2004. – 800 с.
6. Коломієць В. Т. Семантична мотивація українських назв рослин / В.Т. Коломієць, А.М. Шамота // Мовознавство. – 1979. – № 4. – С. 20–25.
7. Лукінова Т. Із спостережень над вживанням чисел у замовляннях / Тетяна Лукінова // Український діалектологічний збірник. Кн. 3 / Упор. та відп. ред. П. Ю. Гриценко. – К. : Довіра, 1997. – С. 310–321.
8. Толстая С. М. Число / С. М. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь. – М. : «Международные отношения», 2012. – С. 544–547.
9. Шамота А. М. Назви рослин в українській мові / А. М. Шамота. – К. : Наук. думка, 1985. – 162 с.

Анотація. У статті виявлено моделі семантичної мотивації українських назв рослин, пов'язаних із числівниками: характерні ознаки будови рослини, розмір рослини чи її частини, особливості вегетації, особливості забарвлення квітки рослини, лікарські властивості рослини. Найбільш значимим у флоронімії виявилися числа від 1 до 10, а також 40, 1000, найактивніший у своїх словотвірних функціях є число дев'ять.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна ознака, словотвір, композит, описова назва, числівник, назви рослин.

Summary. An object of an article is the Ukrainian names of plants – folk and scientific (about 450 units). In the article, models of semantic motivation of the Ukrainian plant names derived from numerals were revealed, because, as the research has shown, the vast majority of the Ukrainian plant names derived from numerals are semantically clear.

The analyzed plant names are grouped according to a numeral, from which plant names have derived, determined models of semantic motivation of plant names.

The motivational features of the plant names are clearly traced in descriptive names and composites in the complex analysis of two or more word-formation bases. Instead, it is possible to find out the motivation of one-word names with a numeral basis, such as a *deviatnyk*, if we consider the name in the context of the nominative row of a plant, taking into account the so-called intermediate links, in our case, *deviatysyl*, *deviatysyl'nyk*, *deviatosel'nyk*. The most significant in floronomination are numerals from 1 to 10, as well as 40, 1000. In their word-forming functions, the most active is the number 9 (61 plant names), which often appears in the magical medical rituals of Ukrainians.

Analysis of semantic motivation of the plant names derived from numerals allowed to find out such motivational features that in various cases caused the occurrence of the plant names: the characteristic features of the plant structure, the size of the plant or its parts, vegetation characteristics, the color of the flower plants, medicinal properties of plants. It was remarked, that numerals forty, a hundred or a thousand, unlike other numerals, do not indicate the actual number and indicate a large number of some parts of plants. The motivational features of plant names show the specific material and spiritual culture of Ukrainians.

Key words: motivation, motivational feature, derivation, composite, descriptive name, numeral, plant names.

УДК 811.161.2'282:81'367.624

Г. І. Гримашевич

СИНОНІМІЯ ПРИСЛІВНИКІВ У СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Синоніми – одне з основних джерел збагачення лексичного складу як літературної, так і діалектної мови. Різномасштабні проблеми синонімії порушували Ю. Д. Апресян, М. П. Кочерган, Г. А. Уфимцева, О. О. Тараненко, Н. Л. Щербина, Г. О. Винокур, О. І. Нечитайло та ін. Водночас питання діалектної синонімії перебували в полі зору Г. Л. Аркушина, О. І. Біліної, Ф. Г. Андрєєвої, Г. А. Мординої, Л. І. Омельченко, Г. А. Ракова, О. О. Нефьодової, І. Л. Демчик та інших, хоча, як зауважує З. Т. Франко, низка аспектів досі є дискусійними, а багато об'єктів маловивченими [4, 127], з-поміж яких і проблеми синонімії діалектних прислівників, зокрема на матеріалі середньополіських говірок, які досі не були предметом спеціального дослідження¹, що й зумовлює актуальність запропонованої розвідки, хоча загалом функціонуванню прислівників у різних зонах українського діалектного континууму присвятили праці Г. Л. Аркушин, О. Д. Брошняк (Пискач), Ю. В. Громик, Т. М. Довга (Розумик), М. А. Жежеря, В. П. Забеліна, О. П. Захарків, О. Ю. Левенець, М. В. Леонова, К. М. Лук'янюк, Г. І. Мартинова, В. В. Німчук, І. Й. Ощипко, І. Д. Пагіря, Н. П. Прилипка та ін.

Дослідники прислівникової лексики зауважують, що адвербіативи належать до периферійного класу лексичних одиниць, хоча, як зазначає О. О. Тараненко, обґрунтовуючи питання синонімів загалом, що найбільше синонімів серед дієслів і прикметників, за ними йдуть прислівники [3, 587]. Водночас функціонування синонімів у літературній та діалектній мові мають певні відмінності з огляду на об'єкт дослідження. Нам імпонує позиція Г. Л. Аркушина щодо розв'язання проблеми діалектної синонімії. Учений зауважує, що вважати синонімами можна лише ті лексеми, які паралельно вживає говірконосії у своєму мовленні, а вже використання представниками